

“DİVAN-I KEBİR’DEN SEÇME ŞİİRLER” KİTABI; KAYNAK VE MUHTEVA ELEŞTİRİSİ*

Adnan Karaismailoğlu**
Güngör Levent Menteşe***

Öz

Mithat Baharî Beytur’un üç cilt halinde çevirdiği *Divan-ı Kebir’den Seçme Şiirler* adlı eser, Rızâkuli Han Hidâyet tarafından Mevlânâ’nın *Dîvân-ı Kebîr* adlı eserinden seçilerek oluşturulan *Şemsu’l-hakâyık*’tır.

Bu çevirinin bu makalede konu edilmesinin ana sebebi, *Divan-ı Kebir’den Seçme Şiirler* kitabının Mevlânâ’ya ait olmayan bazı şiirleri barındırması ve bu şiirler üzerinden İran’da ve Türkiye’de Mevlânâ Celâleddîn Muhammed hakkında bazı yargılara yol açmasıdır.

Mithat Baharî’nin önsözde verdiği bilgilere göre, her üç ciltte yer alan şiirler; 702 gazel, 74 kaside, 1 terkihibent, 16 terciibent, 3 nazım, 1 kıta ve 11 rubai’den oluşmaktadır. Ayrıca Beytur çevirisinde Hz. Ali, Şems-i Tebrizî ve Mevlânâ hakkında övgü içeren dipnotlara yer vermekte ve dikkat çekici açıklamalar yapmaktadır.

Bu çeviri eserde yer alan 33 gazelin Bedî‘uzzamân Furûzânfer’in hazırladığı *Kulliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr* neşrinde bulunmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca 33 gazelin 5’inin farklı şairlere ait olduğu tespit edilmiştir.

Bu makalede, *Divan-ı Kebir’den Seçme Şiirler* adlı çeviri kitabında Mevlânâ’ya ait olmayan bu şiirlerin Mevlânâ’ya atfedilmesi ve bunlar aracılığıyla İran’da ve Türkiye’de Mevlânâ Celâleddîn Muhammed hakkında oluşan olumsuz görüşlere açıklık getirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan-ı Kebir’den Seçme Şiirler, Dîvân-ı Kebîr, Mevlânâ, Mithat Baharî Beytur.

* Araştırma makalesi/Research article; Doi: 10.32330/nusha.1248666. Bu makale Dîvân-ı Kebîr’in Yazma Nüshaları ve Türkçe Tercümeleleri adlı doktora tezinden üretilmiştir

** Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölüm Başkanı, Türkiye; e-posta: adnankaraismailoglu@yahoo.com; Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-5581-3736>

*** Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çeviri ve Kültürel Çalışmalar doktora öğrencisi, Türkiye; e-posta: gungorlevent49@windoslive.com; Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-5568-9384>.

Makale Gönderim Tarihi: 07.02.2023

Makale Kabul Tarihi : 24.06.2023

Book “Selected Poems from Divān-E Kabir”; Source and Content Criticism

Abstract

The work named *Selected Poems from Divan-e Kabir*, translated in three volumes by Mithat Bahari Beytur, is *Shams al-ḥaqāyeq*, which was created choosing by Reżāqolı Khan Hedāyat from Mawlana's work named *Divan-e Kabir*.

The main reason why this translation is the subject of this article is that the book *Selected Poems from Divan-e Kabir* contains about some poems that don't belong to Mawlana and it leads some judgments about Mawlana Jalaladdin Mohammed in Iran and Türkiye through these poems.

According to the information given by Mithat Bahari in the foreword, the poems in all three volumes are, it consist of 702 ghazal; 74 qasida; 1 *tarji`-band*; 16 *tarkib-band*; 3 nazm; it is in the form of 1 *stanza* and 11 rubai. In addition, in Beytur translation, Hz. Ali includes footnotes containing praise about Shams-i Tabrizi and Mawlana and makes remarkable statements.

It has been determined that 33 ghazals included in this translated work are not found in the *Kolliat-ı Shams* or *Divan-e Kabir* (prepared by Badi'ozzamān Forūzānfar. In addition, it has been determined that 5 of the 33 ghazals belong to different poets.

In this article, it is aimed to attribute these poems that don't belong to Mawlana to Mawlana in his translation book named *Selected Poems from Divan-e Kabir* and to clarify the negative opinions about Mawlana Jalal-al-Din Mohammad in Iran and Turkey through them.

Keywords: Selected Poems from *Divan-e Kabir*, *Divan-e Kabir*, Mawlana, Mithat Bahari Beytur.

Structured Abstract

The work, which has been published many times in Turkey under the name of *Selected Poems from Divan-e Kabir*, is a translation of *Shams al-ḥaqāyeq* prepared in Tabriz, selected from Mawlana's *Divan-e Kabir* by Reżāqolı Khan Hedāyat.

Reżāqolı Khan Hedāyat (8 June 1800-29 June 1871) was born in Tehran and died here. Reżāqolı Khan Hedāyat prepared the *Shams al-ḥaqāyeq* selection during the years he was in Tabriz and, upon the request of Sultan's son Możaffar-al-Din Mirzā, it was printed in 377 pages in Muharram 1281 (June-July 1864) as a single volume, with lithography.

The name of Mithat Bahari Beytur, the translator of the book named *Selected Poems from Divan-e Kabir*, is Ahmad Mithat and Bahari is his pen name in poetry. Beytur was added to his name by the surname law. He was born in 1295/1875 in the Bahâriye district of Istanbul. He grew up around the Bahâriye Maulawi lodge. Midhat Bahari passed thorough a severe trial of next to his sheikh Hosayn Fakhr-al-Din Dada. His unique Maulawi personality was formed with him. He actively participated in the Maulawi ceremonies, which were started to be organized after 1950, and served as a take one's sheikh in the rites. Midhat Bahari Beytur passed away on July 11, 1971 in Istanbul.

Midhat Bahari is a Maulawi sheikh who wrote many poetic and prose works and also translated many works. In line with Beytur's expression in the preface of his work named *Divan-e Kabir's Selected Poems*, the poems in all three volumes are 702 ghazal; 74 qasida; 1 *tarji'-band*; 16 *tarkib-band*; 3 verses; it is in the form of 1 stanza and 11 rubaie. When the poems in *Shams al-ḥaqāyeq* were compared with the publication of *Kolliat-ı Şhams yâ Divan-e Kabir* prepared by B. Forūzānfar, it was determined that 33 ghazals were not included in this critical text.

The work, which was first published in three volumes by the Ministry of National Education in 1959-1965 under the name of *Selected Poems from Divan-e Kabir*, caused controversy and misunderstanding in Turkey. This selection has therefore been criticized by various circles. The late Sefik Can is one of them and he expresses this situation in his book *Divan-e Kabir elections* as follows.

“This translation has been published by the Ministry of Culture. Unfortunately, there are many poems in this three-volume translation that do not belong to Rumi. These poems are the poems of some the shi'a and Ismaili sects. Unfortunately, the translation of these poems into our language without any sorting causes the misrecognition of Mawlana in our country.

Badi'ozzamān Forūzānfar and Abdalbāki Gölpınarlı, who made the most important studies and publications on *Divan-e Kabir*, have important determinations and views on the poems included in Mawlana's poems. Two points stand out in these findings. The first is the poems of other poets added to the *Divan-e Kabir*, and the second is the efforts to show Mawlana as the shi'a. Various researchers, especially the two scientists mentioned, have made the necessary explanations on these two issues. There are opinions that such poems were probably included in the *Divan-e Kabir* during the Safavid period (1501-1736).

As a result of our analysis, some of the 33 poems included in the book named *Selected Poems from Divan-e Kabir*, but not found in the old manuscripts and critical publications of *Divan-e Kabir*, have been used by some

to prove that Mawlana is from the shi'a sect. Of these 33 poems, 4 belong to other poets and the poet of one is unknown.

“DİVAN-I KEBİR'DEN SEÇME ŞİİRLER” KİTABI; KAYNAK VE MUHTEVA ELEŞTİRİSİ

Giriş

Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler adlı kitap, Rızâkuli Han Hidâyet'in Mevlânâ'nın gazellerinden derlediği ve adını *Şemsu'l-hakâyık* koyduğu seçkinin Mithat Baharî Beytur tarafından yapılan Türkçe çevirisidir. Eser üç cilt halinde Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları arasında basılmıştır. Beytur'un çevirisinin önsözünde 9 Ağustos 1942 tarihi bulunsa da bu seçme şiirler, ilk defa 1959-1965 yıllarında basılmıştır.¹ Çeviri daha sonra Millî Eğitim Bakanlığı, Şark İslâm Klasikleri serisinde birkaç defa yayımlanırken², son yıllarda özel bir yayınevi tarafından *Divan-ı Kebir* adıyla aynı çevirinin yeni baskıları yapılmıştır.³

Tahsin Yazıcı'nın, “Mithat Baharî (Beytur), İranlı şair ve tezkire yazarı Rızâkuli Han Hidâyet'in *Dîvân-ı Kebîr*'den yaptığı ve *Dîvân-ı Şemsu'l-hakâyık* (Tebriz 1280) adını verdiği üç ciltlik antolojiyi *Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler* adıyla Türkçeye tercüme etmiştir (I-III, İstanbul 1944).”⁴ şeklinde verdiği bilgide yer alan “İstanbul 1944” kaydı ise teyit edilememiştir.

Bu çalışmanın nedeni *Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler* çeviri kitabında Mevlânâ'ya isnat edilen bazı şiirlerin varlığını göstermek ve bu manzumeler doğrultusunda Mevlânâ Celâleddîn Muhammed hakkında İran'da ve Türkiye'de oluşan bazı yargılardır.

HİDÂYET VE ŞEMSU'L-HAKÂYIK SEÇKİSİ

Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'inden seçtiği şiirleri bir araya getirerek *Şemsu'l-hakâyık* adını veren Rızâkuli Han Hidâyet (8 Haziran 1800-29 Haziran 1871), Tahran'da dünyaya gelmiş ve burada vefat etmiştir. İlk şiirlerinde Çâker mahlasını kullanmış, bilahare Hidâyet mahlasını alarak bu mahlasla ünlenmiştir. 1829 yılında Feth Ali Şah kendisine “Han” unvanını vermiş ve onu “Emîru's-şu'arâ” ilan etmiştir. Kaçarlar devletinde önemli görevlerde bulunmuş ve şehzadelerin eğitimiyle de meşgul olmuş olan Hidâyet, bu özel görevi sebebiyle Lalabaşı unvanına da sahiptir.⁵

Mecmau'l-fusehâ ve *Riyâzu'l-ârifîn* isimli şüara tezkirelerinin de müellifi olan Rızâkuli Han Hidâyet *Şemsu'l-hakâyık* seçkisini Tebrîz'de bulunduğu yıllarda hazırlamış ve Şehzade Muzafferüddîn Mirzâ'nın isteğiyle Muharrem 1281 (Haziran-Temmuz 1864) tarihinde 377 sayfa halinde ve tek cilt olarak taş basma usulüyle bastırmıştır.⁶

MİTHAT BAHARÎ BEYTUR

Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler adlı kitabın mütercimi Mithat Baharî Beytur'un adı Ahmet Mithat olup Baharî onun şiirdeki mahlasıdır. Soyadı kanunuyla adına Beytur eklenmiştir. 1875 tarihinde İstanbul'un Bahariye semtinde dünyaya gelmiştir. Bahariye Mevlevîhâne'si çevresinde yetişmiştir. Babası askerîye başkâtibi Mehmet Nuri Efendi, annesi Sa'dî Dergâhı şeyhi Süleyman Efendi'nin kızı Fatma Aliye Hanım'dır. Mithat Baharî, babasını küçük yaşta kaybettiği için annesi ile dedesinin yanında ikamet etmeye başlamıştır. İlk önce Eyüp Dârü'l-feyz-i Hamîd Mektebi'nde ve ardından da Eyüp Askerî Rüşdiyesi'nde tahsilini sürdürmüştür. Daha sonra Ankara defterdarı olan ve o sırada Bitlis'te görevli bulunan ağabeyi İsmail Zihni Bey'in yanında Bitlis İdâdisi'ni bitirmiştir.⁷

Mithat Baharî, şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede'nin yanında çile çıkarmıştır. Kendine has Mevlevî kişiliği onunla oluşmuştur.⁸ Sümerbank alım satım şubesi haberleşme bölümü şefliğine getirilen Mithat Baharî, 1945 yılında emekli olduktan⁹ sonra 1959 yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Farsça hocalığına atanmıştır. Bir buçuk sene kadar bu görevde bulunmuştur. Baharî, Akşehir Hatip Mektebi'nde kısa süreliğine Türkçe ve edebiyat öğretmenliği derslerini vermiştir.¹⁰ 1950 yıllından sonra düzenlenmeye başlanan Mevlevî törenlerine aktif olarak katılmış ve ayinlerde postnişinlik yapmıştır.¹¹ Mithat Baharî Beytur 11 Temmuz 1971 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

162

Çeşitli kitap çalışmaları bulunan Baharî Beytur'un basılı eserleri:

Ravza, İstanbul, 1314, 29 s.; *Gûşvâr*, İstanbul, 1328, 64 s.; *Sünbülîstân Şerhi*, Dersaâdet, 1325, 125 s.; *Rûh-i Kur'ân'dan Bir Sahîfe-i Nûr*, İstanbul, 1926, 40 s.; *Deste Gül*, İstanbul, 1927, 218 s.; *Mihrâb-ı Aşk*, İstanbul, 1964, 160 s. (Kendi şiirlerinden seçkiler); *Mesnevî Gözüyle Mevlâna Şiirleri Aşk ve Felsefesi*, İstanbul, 2001, 261 s.¹²

Ayrıca birçok eserin tercümesini yapmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Münâcât-ı Mevlânâ, Tan Gazetesi ve Matbası, İstanbul 1963, 78 s.; *Le'âlî-yi Ma'ânî*, İstanbul, 1328, 40 s.; *Tercüme-i Risâle-i Sipehsâlâr*, İstanbul, 1331, 218 s.; *Gülşen-i Tevhid*, İstanbul, 1967, 293 s. ve makalenin ana başlığını oluşturan *Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler I-III*, MEB. Yay., İstanbul, 1959-1965.¹³

DİVAN-I KEBİR'DEN SEÇME ŞİİRLER

Yukarıda değinildiği üzere Mithat Baharî, Rizâkuli Han'ın *Şemsu'l-hakâyık* seçkisini dikkate alarak üç ciltten oluşan tercümesini gerçekleştirmiştir. Beytur'un önsözdeki ifadesi doğrultusunda her üç ciltte yer alan şiirler; 702 gazel, 74 kaside, 1 terkibibent, 16 terciibent, 3 nazım, 1 kıta ve 11 rubai şeklindedir.¹⁴

Beytur'un tercümeyle esas aldığı *Şemsu'l-hakâyik*'ta ise 708 gazel, 21 tercii (toplam 65 bent); 1 terkihibent (s. 104-107, toplam 7 bent), 1 müstezad (s. 199), 1 *münâcât* (s. 333) ve 137 rubai yer almaktadır.

Mithat Baharî, kitabın ilk cildine, elli üç sayfalık bir önsözle başlamakta ve ardından Mevlânâ ve çevresindeki Sultânü'l-ulemâ, Seyyid Burhâneddîn, Şems-i Tebrizî, Şeyh Selâhaddîn-i Zerkûb gibi şahıslar hakkında bilgilere yer vermektedir (s. I-LIII).

Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler adlı kitabın birinci cildindeki manzumeler; kaside (74 adet), terciibent (16 adet) ve terkihibent (1 adet) nazım şekli adlarıyla yer almıştır. Mithat Baharî'nin çevirisinde, kaynak aldığı metne göre bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Beytur'un çeviri metninde *Şemsu'l-hakâyik*'ta gözükten kaside başlıkları bulunmamaktadır. Örnek olarak *Şemsu'l-hakâyik*'ta ilk şiirin başlığı *Der medh ve menkibet-i hazret-i şâh-ı evliyâ ve sultân-ı evsiyâ ve âdem-i esfiyâ Emîru'l-mu'minîn Murtezâ Âlî*; ikinci şiirin başlığı *Fî'l-hakâyik ve'l-mevâ'iz*; üçüncü şiirin başlığı *Der na't-ı hazret-i sultânü'l-evsiyâ*'dır. Beytur ilk şiir için *Na't-i Ali*, ikinci şiir için *Leylâ'nın çehresinin aşkı*; üçüncü şiir için *Cennet aşkın nazından doğmuştur* başlıklarını tercih etmiştir.¹⁵ Baharî Beytur, bu örneklere benzer şekilde her manzumeye kaynak metinde yer almadığı halde konuyla ilgili başlıklar eklemiştir.

Tercümenin ikinci cildi *Gazeller* alt başlığı ile başlamaktadır. Çevirinin sahibi 372 gazeli kendi tercihlerine göre adlandırmıştır. Bunların dördü *Na't-ı Peygamberî* ve biri *Müstezat* (II, 218) başlığını taşımaktadır. "*Na't-ı Peygamberî*" diye sunduğu dört gazelin başlıkları şu şekildedir: (*Na't-ı Peygamberî*) *Sen bütün vasıflarıyla Allah'ın nurusun* (II, 43),¹⁶ (*Na't-ı Peygamberî*) *Seni anlamakta fikirler acze düştüler* (II,51),¹⁷ (*Na't-ı Peygamberî*) *Subhanî nur, seni güneş gibi kaplamıştı* (II, 83),¹⁸ (*Na't-ı Peygamberî*) *Yokluktan gelen her şey can bağını bezer* (II, 246).¹⁹

Üçüncü ciltteyse 330 gazelin dördü Hz. Peygamber'e na't'tır: *Na't-ı Peygamberî* (III, 137)²⁰, *Na't-ı Peygamberî* (III, 180-181)²¹, *Peygamberi övmek* (III, 199),²² *Na't-ı Peygamberî* (III, 240).²³ Ayrıca 1 *münâcât* (III, 242), 3 *nazım* (III, 316-317); 1 *kita* (III, 316); 11 (III, 318-320) bu ciltte yer almaktadır. Mütercim kaynak metinde olmadığı halde çevirisinde Peygambere na't başlıklarını eklemiştir.

Şemsu'l-hakâyik'taki şiirler Bedî'uzzamân Furûzânfer'in hazırladığı *Kulliyât-ı Şems yâ Divân-ı Kebîr* neşri ile karşılaştırıldığında 33 gazelin bu tenkitli metinde bulunmadığı tespit edilmiştir. Aşağıda belirtildiği şekilde bu 33 gazelin 5'inin farklı şairlere ait olduğu ve birinin de şairi bilinmemektedir. Bunlar arasındaki bir şiir de Mevlânâ'nın *Mektûbât*'ındaki 103. mektupta geçmektedir. Merhum Abdülbâki Gölpınarlı *Mektûbât* tercümesinde bu iki beyitlik manzumenin şairinin bilinmediğini kaydetmektedir.²⁴

Anılan tenkitli metinde bulunmayan şiirler, Mithat Baharî Beytur'un çevirisindeki sayfaları, beyit sayıları ve başlıklarıyla birlikte şunlardır:

Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler Cilt 1:

1- I. cilt, sayfa 1-6, 45 beyit, başlık: *Na 't-ı Ali*

2- I, 42, 7 beyit, başlık: *Ey gönül! Gafil olma.*

3- I, 92-94, 22 beyit, başlık: *Ben bu âleme gelmeden önce vardım.*

Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler Cilt 2:

4- II, 5-6, 11 beyit, Şems-i Mağribî'ye aittir.²⁵ Başlık: *Hakikatlerin şakayık çiçekleri açıldı.*

5- II, 9, 7 beyit, başlık: *Ben zühdü ibadeti götürüp sevgilime verdim.*

6- II, 11-12, 8 beyit, başlık: *Fâni yaratıkların sevgisini gönülden at.*

7- II, 31, 7 beyit, başlık: *Bize bakınca, bu beşerî toprağı bir nur yap.*

8- II, 96, 7 beyit, Sa'dî-i Şîrâzî'ye aittir.²⁶ Başlık: *Bütün inkârı yok eden Allah'ın varlığıdır.*

9- II, 156-157, 13 beyit, başlık: *Cihan var oldukça, Ali var olur, cihan var olurken de Ali vardı.*

10- II, 189, 6 beyit, başlık: *Senin dosta meylin doğru ise benden de sözün doğrusunu dinle.*

11- II, 192, 7 beyit, başlık: *Siz harfsiniz, harflersiniz, Allah'ın kelamı ve kitabısınız.*

12- II, 198, 6 beyit, başlık: *Senin semtinin başı Arafat'tır, sarayın Kâbe'dir.*

13- II, 218-219, 10 beyit (ilave mısralar hariç), başlık: *(Müstezat) bu tenasüh değil, bir hakikattir.*

14- II, 297-298), 9 beyit, başlık: *Namaz kılan, melek sıfatlı olmak gerekir.*

Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler Cilt 3:

15- III, 37-38, 8 beyit, başlık: *Gaipten ne duydumsa, kendi iki gözümle gördüm.*

16- III, 38-39, 8 beyit başlık: *Ben, Hazretin akdoğanıyım.*

17- III, 39-40, 13 beyit, başlık yok: *Ben melekût bağının kuşuyum, toprak âleminden değilim.*

18- III, 44, 7 beyit, başlık: *İkiliği içimden atınca, iki âlemi bir gördüm.*

19- III, 50, 10 beyit, başlık: *Bizde ne cehennem kaygısı ne de cennet hırsı vardır.*

- 20- III, 58, 5 beyit, başlık: *Sen güneşsin; gözüm, cemalinle aydınlanmıştır.*
- 21- III, 61, 3 beyit, başlık: *Birliğin bekâ denizine batmışız.*
- 22- III, 67, 7 beyit, başlık: *Şarabın, kebabın, rebabın sarhoşu değiliz.*
- 23- III, 110-111, 10 beyit, başlık: *Mum, benim gibi, şamdanda yanıp bitiyordu.*
- 24- III, 135-136, 10 beyit, başlık: *Ah çelebi! Senin elinden.*
- 25- III, 142-143, 8 beyit, Sultan Veled'e aittir²⁷ Başlık: *Saçların gibi uzanarak ayaklarını öpmek için kıvraniyorum.*
- 26- III, 145, 9 beyit, başlık: *Şems-i Tebriz hazreti Muhammed'di hem Ali'ydi.*
- 27- III, 146, 11 beyit, başlık: *Ya göz gibi gör ya dil gibi söyle.*
- 28- III, 162-163, 11 beyit, Nizârî-i Kuhistânî'ye aittir.²⁸ Başlık: *Bilmiyorum, ben nasıl bir kuşum.*
- 29- III, 287-288, 14 beyit, başlık: *Yapabildiğin kadar, Allah'a kulluk et.*
- 30- III, 316, 9 beyit, başlık: *Nazım: Can saçan yüce devletli âşik.*
- 31- III, 316, 2 beyit, Mevlânâ'nın *Mektûbât*'ında bulunmaktadır.²⁹ Başlık: *Kıta: Sözüm beyana sığmıyor.*
- 32- III, 317, 4 beyit, başlık: *Nazım: Sır seni cemal temaşasına götürür.*
- 33- III, 320, 2 beyit (rubai), başlık: 807.

Burada sıralanan ve Furûzânfer'in hazırladığı *Kulliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr* neşrinde bulunmayan 33 gazelden bir kısmı³⁰ son asırda yayımlanan bir *Dîvân-ı Kebîr* baskısında yer almaktadır. Söz konusu gazeller büyük ihtimalle *Şemsu'l-hakâyık*'tan veya farklı yazma ve neşirlerden bu yayına intikal ettirilmiştir.³¹

Anılan seçkide yer alan ve şairleri belirlenemeyen 28 şiirden 5'i Farsça internet sayfalarında yazılı veya seslendirilmiş şekilde yayımlanmaktadır. Beytur'un çevirisindeki başlıklarıyla bu şiirler şunlardır: “*Siz harfsiniz, harflersiniz, Allah'ın kelamı ve kitabısınız (II, 192)*³², *Ben melekût bağının kuşuyum, toprak âleminde değilim (III, 39-40)*³³, *İkiliği içimden atınca, iki âlemi bir gördüm (III, 44)*³⁴, *Bizde ne cehennem kaygısı ne de cennet hırsı vardır (III, 50), Şarabın, kebabın, rebabın sarhoşu değiliz (III, 67)*³⁵, *Yapabildiğin kadar, Allah'a kulluk et” (III, 287-288)*³⁶. Bu şiirlerin bu denli dikkat çekmiş olmasının ve yayımlanmasının yine *Şemsu'l-hakâyık*'ın sayesinde olduğu ihtimalini hatıra getirmektedir.

DİVAN-I KEBİR'DEN SEÇME ŞİİRLER'DEKİ DİPNOTLARDAN ÖRNEKLER

Mithat Baharî Beytur çevirisinde az sayıda da olsa gerekli gördüğü yerlerde dipnotlarda bilgiler vermiş, Kur'ân-ı Kerîm'den iktibas edilen ayetlere ve hadislere yer yer işaret etmiştir. Kimi şairler ve coğrafi bölgeler hakkında bilgiler vermiştir. Çeviride Hz. Ali, Tebrizli Şems ve Mevlânâ hakkında aşkın ifadelerle övgü barındıran dipnotlar da mevcuttur. Eserin ve çeviriyi yapanın düşünce ve tercihlerine de işaret eden bazı dikkat çekici örnekler şu şekildedir.

1- Buradaki ilk örnekler “*Kaside: Na ‘t-i Ali*” başlığıyla verilen 45 beyitlik ilk şiir 33 ve 34. beyitleridir:

سرّ او دید سید کونین در شب قرب در مقام ولی
از علی می شنید نطق علی بعلی جز علی نبود آنجا

İki cihanın sultanı Muhammed, Hakk'a yakınlık gecesinde, Allah'a kavuşmanın harem yerinde onun sırrını gördü.

Ali'nin nutkunu, Ali'den dinledi. Ali ile birleşilen o yerde Ali'den başka bulunmaz.³⁷

Dipnottaki açıklama şu şekildedir: “*Çünkü Tanrı Kur'ân'da kendini: (Ali) diye vasfediyor*”

2- Aynı şiirin dipnotla açıklanan 39. beyti şudur:

بود با کلّ انبیا در سرّ بود با مصطفیٰ معی جهراً

O, bütün peygamberlerin sırrında idi. Cenabı Mustafa: Benimle açıkça beraber bulundu, dedi.³⁸

Bu beyti açıklayan 2. dipnotta şu bilgi verilmektedir:

“ان الله بعث علياً مع كل نبي سرّاً و بعثه معي جهراً” *Tanrı, (Ali'yi her peygamberle gizli gönderdi, benimle ise açık gönderdi) hadisinden alınmıştır.³⁹*

Furûzânfer neşrinde yer almayan bilhassa bu ilk şiir, İran'da⁴⁰ ve Türkiye'de⁴¹ farklı arzu ve iddialarla kamuoyuna sunulmaktadır.

3- “*Kaside: Aşıkların ilkbaharı*” başlıklı şiirin ikinci beyti:

سمعا و طوعا زین ندا هر دم دو صد جانت فدا
یکبار دیگر بانگ زن تا برپریم بر هل اتی

Kulağım sesini duydu, istiyeye istiyeye uydum, her anda sana yüzlerce can feda... Bir kere daha seslen ki: (Hel etâ) ya uçayım.⁴²

15 beyitlik şiirin bu beytiyle ilgili dipnot şu şekildedir:

“Hel etâ”: Dehr sûresinin başlangıcıdır. Bu sûre, Tanrının insanlara olan vergi ve nimetlerini tasvir eden bir sûredir. Bilhassa Cenab-ı Ali’nin yüksek vasıflarına işaret ederek övmektedir”.

4- “Dördüncü Matla” başlıklı şiirin dördüncü beyti:

ای عشق خندان همچو گل ای خوش نظر چون عقل کل
خورشید را درکش بهل ای شهسوار هل اتی

*Ey gül gibi gülen! Ey akli gül gibi sevimli sevimli bakan aşk! Güneşi kucakla. Ey Hel etâ şehsuvarı! Kucakla...*⁴³

14 beyitlik şiirin bu beytiyle ilgili dipnot şu şekildedir:

“Hel etâ ayetiyle başlayan Dehr sûresi Cenab-ı Ali hakkındadır. Onun ve ona uyanların erecekler nimetlerin müjdeleriyle doludur. Onun için Mevlânâ, Hazreti Ali’ye işaret ederek “Hel etâ şehsuvarı” diyor.”

5- “Ah! Bana gene bir ateş düştü; bu deli gönül, gene sahralara düştü” beytiyle başlayan 12 beyitlik şiirin son beyti:

شمس حق دین تویی مالک ملک وجود آنکه ندیده چو تو عشق دگر کیقباد

*Ey Hakk’ın ve dinin Şems’i! Varlık mülkünün mâliki sensin. Aşk, sana benzer bir başka Keykubat görmemiştir.*⁴⁴

Son beyte eklenen dipnot şiirin geneliyle de ilgili olmalıdır:

“Mevlânâ’nın coşkun, ilâh ruhundan gelen bu nefesler, bu terennümler Allah’ın rahmet göğünden şiir şahikasına inen nurlardır; Allah’ın güzellik gülşeninden gönüllere serpilmiş, çiçekler şeklinde, birer müjde ayetidir.

Mevlânâ, şiirde tek, nüktede tektir. Allah’ın varlığında yok olmada tek, Allah’ın varlığında var olan bir tektir. Çünkü Hazreti Muhammed’in sırrını ve varlığını tam bir gösterendir. Hazreti Muhammed’de büsbütün fani olmuş ve bu fânilikte onun ruhunun varlığını, onun nurunun parlaklığını giyinmiştir. Yani Mevlânâ yoktur, onda görünen Hazreti Muhammed’dir.”

6- Beytur, “Biz her solukta ateşe nur hil’ati giydirelim. Dağları, tecelli nurundan bütün Turdağ’ı yapalım.”⁴⁵ beytine şu dipnotla açıklama yapmaktadır:

“Tercî’deki bu dördüncü bendin son beytinden bir evvelkisi olan

نار را هر نفسی خلعت نوری بخشیم کوهها را ز تجلی همه چون طور کنیم

beyti, tercümeme esas tuttuğum (Dîvân-ı Şemsu’l-hakâyık)’ın metninde yoktur. Ancak beytin birinci mısraı, beşinci bendin dokuzuncu beyti yerine yazılmış ve ikinci mısra yazılmayarak açık bırakılmıştır.”

Bu yanlıştın düzeltilmesini düşünerek Konya Müzesi Müdürü Mehmet Önder'e mektup yazdığını ve onun da kendisine dördüncü bendin fotokopisini Konya Mevlâna Müzesi Kitaplığı'ndaki bir *Dîvân-ı Kebîr* nüshasından gönderdiğini aktarmaktadır. İncelememiz neticesinde bu nüsha, şu yazma olmalıdır: Konya Mevlânâ Müzesi Müzelik Yazma Eserler, Numara 70, İstinsah tarihi: 805/1402, 511 yk., 25 satır, 320x230 mm.

7- Baharî merhum, “*Kendi gül bahçesinden, sevgilim başıma güller saçtı.*” başlıklı şiirin dipnotunda “*Dîvân-ı Şemsu'l-hakâyık*'taki 191 sayılı bu gazelin metnini eksik gördüm, bir suretini Konya'nın değerli müze müdürü dostum Mehmet Önder'e göndererek Mevlâna müzesi kitaplığındaki nüsha ile karşılaştırılmasını rica ettim. Müze ihtisas kitaplığı içinde 2105 sayıda kayıtlı çok eski bir Selçuk neshi ile yazılmış olan *Dîvân-ı Kebîr*'den aynen kopya edip gönderdiği on altı beyitli gazel metnini tercümemde esas tuttum. Bilhassa kendine teşekkür ederim.”⁴⁶

8- “*Hakkın solmaz, daimî baharı gelince...*” başlıklı gazelin makta beytinden önceki beytin dipnotu şöyledir:

“Mevlânâ'nın bu gazeli muammâsıdır. Bu beytinde: (Bu bakışla o bakışı birleştirdiler, diyor. Bu bakış dediği kendi bakışıdır. O bakış dediği de Hazreti Muhammed'in bakışıdır.”⁴⁷

Söz konusu beyit ve Beytur'un çevirisi şu şekildedir

من دهان بستم تو باقى را بدان كاین نظر با آن نظر آمیختند

Ben ağzımı kapadım, artık gerisini sen anla, zira bu bakışı o bakışla birleştirdiler.

9- “*Senin semtinin başı Araf'tır, sarayın Kâbe'dir.*” Başlıklı şiirin son iki beyti,

اشك سرخ و رخ زرد و لب خشک و غم دل باید اندر طلبش تا تو بیایى مقصود
سالها بر در او همچو ایازى می باش تا میسر شودت خدمت سلطان محمود

Onu istemekte maksadına ermen için, al gözyaşları, sarı yüz, kuru dudak, gönül derdi gerektir.

Birçok yıllar gönül kapısında, Ayaz gibi ol ki, Sultan Mahmud'un sohbetine eresin.

Dipnotta şöyle izah ediliyor: “Mevlânâ'nın bu sözü, kendindeki hakikat-i Muhammediye'nin kendine hitabıdır. Hakkın; İsâ, Hızır, Yûsuf, Dâvud peygamberlerde olan mucizevî vasıfları Mevlânâ'nın müstesna zatında toplanmış olduğuna bir işarettir.”⁴⁸

10- “*Gönüle gel ki, o Hakk'ın konağıdır.*” başlıklı şiirde yer alan şu beyte,

سقاھم ربھم برخوان و می نوش کہ هر دم عیش دیگر می توان کرد

(*Tertemiz şarabı, Rabları onlara sundu*) ayetini oku da o şarabı içmeye bak.

Yazılan dipnot: “*Dehr sûresinin 21’inci ayetinden iktibastır. Bu sure Cenabı Ali’nin vafındandır*”.⁴⁹

11- M. B. Beytur, “*Ben şarap kadehiyim, gönülleri nasıl gamlandırırım?..*” başlığını uygun gördüğü şiirin matla beyti:

کارى ندارد این جهان تا چند گل کارى کنم حاجت ندارد یار من تا که منش یارى کنم

*Bu cihanın bir kârı yoktur, ben daha ne kadar balçığa ekin ekmek için uğraşacağım? Sevgilimin ihtiyacı yok ki, ne diye ona yardım edeceğim*⁵⁰

“Matbu Dîvân-Şemsu’l-hakâyık’taki 506 sayılı gazeli eksik gördüğümünden gerçi müracaatım üzerine Konya’da Hazreti Mevlânâ Müzesi Kitaplığı’ndaki en eski yazma *Dîvân-ı Kebîr*’den müze müdürü değerli dostum Mehmet Önder’in kopya ederek gönderdiği tam gazeli tercümemde esas tuttum.”⁵¹

12-“*Bu âlem kadeh, o âlem ambardır.*” Başlıklı şiirin sonunda burada yer alan Türk adı ve ilgili ifadeler üzerine Beytur’un şu açıklaması dikkat çekmektedir.

“Bu güzel şiir, mâna ve mazmunu itibariyle Mevlânâ’nın Türklüğünün parlak bir sembolüdür. Şiirin ruhundaki güzellik, Türk kültürüyle Türk karakteriyle de süslenmiştir. Düşünüş Türkçe, yazış Farsçadır. Tasvirdeki belâgatın revnakını, teşbihteki milliyet hissini şevki, bir kat daha artırıyor. Bu şiirde Türkçe kışlak kelimesinin kullanılması da ayrıca bir belâgat ifadesidir.”⁵²

Sonuç

Divan-ı Kebîr’den Seçme Şiirler adıyla ilk defa 1959-1965 yıllarında Millî Eğitim Bakanlığınca üç cilt halinde yayımlanan eser, Türkiye’de tartışmalara ve yanlış anlaşılmalara sebep olmuştur. Bu seçki bu nedenle çeşitli çevrelerce eleştirilmiştir. Merhum Şefik Can bu üç ciltlik çeviriyi tenkit edenlerden biridir ve kendine ait *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler* kitabında bu durumu şöyle dile getirmektedir:

“Bu tercüme Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır. Ne yazık ki bu üç ciltlik tercümede, Mevlânâ’ya ait olmayan birçok şiirler vardır. Bu şiirler bir takım Şii ve İsmâiliye mezhebinde olan şairlerin şiirleridir.”⁵³ Ne yazık ki bu şiirlerin bir ayıklama yapılmadan dilimize çevrilmesi yurdumuzda, Mevlânâ’nın yanlış tanınmasına sebep olmaktadır.”⁵⁴

Aynı konuyla ilgili şu ifadeler de yine ona aittir:

“Hz. Mevlânâ’nın şiirleri arasına, Mevlânâ’ya ait olmayan bazı şiirler karışmıştır. Bu şiirler, müfrit Şiiler’den İsmailiye mezhebi’nde bulunan

şairlerin Ali'yi tanırlaştırıran şiirleridir. Bu şiirlerin gerek üslup gerekse anlam bakımından Mevlânâ ile hiçbir ilgisi yoktur. Mesela daha önce de sözü geçmiş olan İranlı edip Hidâyet Han'ın *Dîvân-ı Şemsu'l-hakâyık* adı ile hazırlayıp 1280/1863 senesinde Tahran'da bastırıldığı eserde Mevlânâ'ya ait olmayan birçok şiir vardır.”⁵⁵

Mevlânâ'nın şiirleri arasına sokulan manzumeler konusunda *Dîvân-ı Kebîr* üzerinde en önemli çalışmaları ve yayınları yapan Bedî'uzzamân Furûzânfer ve Abdülbâkî Gölpinarlı'nın önemli tespit ve görüşleri vardır.⁵⁶ Bu tespitlerde iki husus öne çıkarılmaktadır. Birincisi *Dîvân-ı Kebîr*'e eklenen başka şairlerin şiirleri, ikincisi ise Mevlânâ'yı Şîa gösterme çabalarıdır. Bu iki konuya adı geçen iki bilim adamı olmak üzere araştırmacılar gerekli izahları yapmıştır. Bu tür şiirlerin *Dîvân-ı Kebîr*'e muhtemelen Safevîler döneminde (1501-1736) sokulmuş olmalıdır.⁵⁷

Hidâyet'in *Şemsu'l-hakâyık* adını verdiği seçkisi, Mevlânâ'dan çok sonra ona isnat edildiği anlaşılan bu gazellerden sadece birkaçını barındırmaktadır. Baharî Beytur çevirisinde bu şiirlere “Na't-i Ali (I, 1-6)”, “*Cihan var oldukça, Ali var olur, cihan var, olurken de Ali vardı* (II, 156-157) ve “*Şems-i Tebriz hazreti Muhammed'di hem Ali'ydi* (III, 145)” başlıklarını uygun görmüştür. Söz konusu seçkide, dolayısıyla Türkçe çevirisinde yer alıp Bedî'uzzamân Furûzânfer neşrinde bulunmayan şu şiirler ise, muhteva olarak bazı ince ve izahı güç mefhum ve anlamlar içermektedir: “*Ben bu âleme gelmeden önce vardım* (I, 92-94), “*Siz harfsiniz, harflersiniz, Allah'ın kelamı ve kitabısınız* (II, 192)”, “*Senin semtinin başı Arafat'tır, sarayın Kâbe'dir* (II, 198)”, “*Müstezat bu tenasüh değil, bir hakikattir* (II, 218-219)”, “*Ben melekût bağının kuşuyum, toprak âleminden değilim* (III, 39-40)” ve “*Ya göz gibi gör, ya dil gibi söyle* (III, 146)” Baharî Beytur, bu gazellerin bir kısmının dipnotlarında olduğu gibi yer yer bazı beyit veya şiirlere coşkun ve aşkın bir eda ile açıklamalar yapmıştır.

İncelememiz neticesinde *Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler* adlı kitap içerisinde yer alan, ancak *Dîvân-ı Kebîr*'in eski yazmalarında ve tenkitli neşrinde bulunmayan 33 adet şiirden bir kısmı, bazılarınca Mevlânâ'nın Şîa mezhebinden olduğunu ispat için kullanılmıştır.

Kaynakça

- Atik, H. (2017). “Bahâriye Mevlevîhanesi Post-Nişinlerinden Ahmet Mithat Bahârî Beytur'un Mevlevîhâne Hatıraları” *İstem Yayın Dergisi*. (Sonbahar, 29, s. 1-24).
- Furûzânfer, B. (1986). *Mevlâna Celâleddîn*, (F. N. Uzluk, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Dikkaya, H. (2016). *Ahmet Mithat Bahârî Beytur'un Hayatı, Eserleri ve Mîhrâb-ı Aşk Adlı Eseri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Ekinci, M. (2007). Mevlana'nın İtikadî Mezhepler Arasında Tartışmalı Olan Bazı Konular Hakkındaki Görüşleri. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (C. 12, s. 77-92).
- Gölpınarlı, A. (1985). *Mevlânâ Celâleddîn*. İstanbul: İnkılap Kitâbevi.
- Hidâyet Rızâkuli b. Muhammed Hâdî, (1393/1973). *Mesnevî-i Hidâyetnâme*, tashih ve mukaddime: Pigâh Muslih-Lîdâ Şücâî. Tahran, mukaddime Şerhi zindegî-i Rızâkuli Han Hidâyet. s. 13-43.
- Hidâyet, Rızâkuli Han (1382/1962). *Mecmau'l-fusahâ*, I-II, (nşr. Muzâhir-i Musaffâ) Tahran: İntişârât-i Emîr-i Kebîr.
- Işık, E. (2020). "Midhat Bahârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (XXX, s. 6-7). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karaismailoğlu, A; L. Menteşe, G. (2022). Dîvân-ı Kebîr Seçkisi Şemsu'l-hakâyik. *Doğu Araştırmaları*. (Sonbahar, II, s. 75-90).
- Küçük, S. (2011). *Mevlânâ ile Bir Ömür Şefik Can*. İstanbul: Sufî Kitap Yay.
- Mevlânâ Celâleddîn Muhammed (1378/1958). *Kulliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr*. (nşr. Bedî'uzzamân Furûzânfer) Tahran: Emîr Kebîr.
- Mevlânâ Celâleddîn (1999). *Mektûbât*, (A. Gölpınarlı, Çev.) İstanbul: İnkılâp Yay.
- Mevlânâ (2000). *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, I-IV, (Ş. Can. Çev.) Ankara: Ötüken Yayınları.
- Mevlânâ (1989-1990). *Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler*, I-III. (M. B. Beytur, Çev.) İstanbul: MEB. Yay.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî (2011). *Divan-ı Kebîr*. Midhat Bahârî Beytur Seçkisi. İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- Nizârî, K. (1371/1951). *Dîvân-ı Hekîm Nizârî-i Kuhistânî*, (nşr. Muzâhir Musaffâ) Tahran: İntişârât-i İlmî, II, 363 (gz.no: 101).
- Paul E. Losensky, *Hedâyat, Rezâqolî Khan*, the Encyclopedia Iranica, Vol. XII, Fasc. 2, pp. 119-121.
- Safâ, Z. (1979). *Târih-i Edebiyyât der İrân*, Cilt III/1, Tahran: İntişârât-i Firdevs.
- Storey (1972). Charles Ambrose., *Persian Literature: A Bio-bibliographical Survey I*, London.
- Sübhânî, T. (1371/1951). *Mektûbât-ı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî*. Tahrân: Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî.

Şems-i Mağribî (1348/1929). *Dîvân*, Tahran.

Şimsekler, N. (2009). *Pîr Aşkına*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Şimsekler, N. (2003). *Midhat Bahari ve Feridun Nafiz Uzluk'a gönderdiği mektuplar*, X. Millî Mevlânâ Kongresi Tebliğler II 2-3 Mayıs 2002 (Doğumunun Yüzüncü yıldönümü anısına Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk armağanı), Konya.

Şîrâzî, S. (1383/1963). *Kulliyât-ı Sa'dî*, (nşr. Muzâhir-i Musaffâ) Tahran: İntişârât-i Rûvzene.

Tokmak, A. Naci (2008) "Rıza Kulu Hân", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (XXXV, s. 64-65). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Veled, S. (1941). *Dîvân-ı Sultan Veled*. (nşr. F. Nâfiz Uzluk) Ankara: Uzluk Basımevi.

Yazıcı, T. (1994). "Divan-ı Kebir", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (IX, s. 432-433) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

<http://www.ya-shobeyr.blogfa.com/post/70> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi 29.04.2023).

<https://forum.memurlar.net/konu/1118906> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi 29.04.2023).

<http://www.islamquest.net/tr/archive/tr2199> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi 06.06.2023).

¹ 1. cilt 1959 yılında 247 sayfa, 2. cilt 1961 yılında 285 sayfa, 3. cilt 1965 yılında 319 sayfa halinde basılmıştır. Ciltlerin daha sonraki yıllarda farklı adetlerde basıldığı görülmektedir. 1. cilt 1965, 1989, 1995 (Dördüncü basım 5 bin adet); 2. cilt 1965, 1989, 1990 (Dördüncü basım 20 bin adet); 3. cilt 1990, 1995 (Üçüncü basım 5 bin adet).

² *Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler* kitabının farklı yıllarda farklı adetlerde basıldığı görülmektedir. 1. cilt 1965, 1989, 1995 (Dördüncü basım 5 bin adet); 2. cilt 1965, 1989, 1990 (Dördüncü basım 20 bin adet); 3. cilt 1990, 1995 (Üçüncü basım 5 bin adet).

³ Mevlânâ Celâleddin Rûmî (2010 ve 2011). *Divan-ı Kebîr*, Midhat Baharî Beytur Seçkisi. İstanbul: Kırkambar Yayınları. 2010 yılında birinci baskı bin adet, ikinci baskı 2011 yılında 2 bin adettir.

⁴ Yazıcı, T. (1994), "Divan-ı Kebir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (IX, s. 433) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- ⁵ Hidâyet'in hayat hakkında sadece birkaç önemli kaynak: Hidâyet, Rızâkuli Han, *Mecmau'l-fusahâ*, I-II, nşr. Muzâhir-i Musaffâ, Tahran, 1382/1962 (İntişârât-i Emîr-i Kebîr). Müellifin kendi kaleminden hayat hikâyesi, eserlerinin adları ve bazı şiirleri bu eserde mevcuttur: C. 2, s. 1789-2059; Hidâyet Rızâkuli b. Muhammed Hâdî, *Mesnevî-i Hidâyetnâme*, tashih ve mukaddime: Pigâh Muslih-Lidâ Şücâî, Tahran, 1393/1973, mukaddime Şerh-i zindegî-i Rızâkuli Hân Hidâyet s. 13-43; Paul E. Losensky, *Hedâyat, Reżâqoli Khan*, the Encyclopedia Iranica, C. XII, Fasc. 2, pp. 119-121.
- ⁶ Hidâyet'in hayatı ve *Şemsu'l-hakâyik* ile diğer eserleri hakkında ilave bilgi ve kaynaklar için bkz. Karaismailoğlu, A; L. Menteşe, G. (2022). *Divân-ı Kebîr Seçkisi Şemsu'l-hakâyik. Doğu Araştırmaları*. (Sonbahar, II, s. 75-90).
- ⁷ Şimsekler, N. (2009). *Pîr Aşkına*. İstanbul: Timaş Yayınları, s. 15-19 (Mithat Baharî merhumun kendi kaleminden).
- ⁸ Şimsekler, N., 2009, s. 10.
- ⁹ Işık, E. (2020). "Midhat Bahârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (XXX, s. 6) İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*.
- ¹⁰ Atik, H. (2017). "*Bahârîye Mevlevihanesi Post-Nişînlerinden Ahmet Mithat Bahârî Beytur'un Mevlevihâne hatıraları*", *İstem Yayın Dergisi*, s. 4.
- ¹¹ Atik, H., 2017, s. 5.
- ¹² Şimsekler, N. (2009). s. 20-24.; Dikkaya, H (2016), *Ahmet Mithat Bahârî Beytur'un Hayatı, Eserleri ve Mihrâb-ı Aşk Adlı Eseri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, s. 38.
- ¹³ Şimsekler, N., 2009, s. 20-25.
- ¹⁴ Beytur, M. Mithat, 1989, s. II.
- ¹⁵ Çeviriden aktarılan kelime ve ifadelerin yazılımları aynen korunmuştur. Beyit çevirileri de Mithat Baharî Beytur'un kalemindedir.
- ¹⁶ Mevlânâ Celâleddin Muhammed, (1378/1958). *Kulliyât-ı Şems yâ Divân-i Kebîr* (nşr. Bedî'uzzamân Furûzânfer) Tahran: Emîr Kebîr, I, s. 174; gz.no: 1 280. *یا منیر الخد یا مجیر البدر فی کبد السما یا روح البقا*
- ¹⁷ B. Furûzânfer, I, s. 41 (gz.no: 55)
شب قدر است جسم تو کز او یابند دولت‌ها مه بدرست روح تو کز او بشکافت ظلمت‌ها
- ¹⁸ B. Furûzânfer, I, s. 283. (gz.no: 486)
به حلقه حلقه آن طره پریشانست به حق چشم خمار لطیف تابانست
- ¹⁹ B. Furûzânfer, III, s. 103-104. (gz.no: 1225)
همه مهرست و دلداری همه عیش است و آسایش ریاضت نیست پیش ما همه لطفست و بخشایش
- ²⁰ B. Furûzânfer, V, s. 14-15. (gz.no: 2135)
بیمانه خون شفق پنگان خون بیمای تو ای شعشعه نور فلق در قبه مینای تو
- ²¹ B. Furûzânfer, VI, s. 213-214. (gz.no: 2973)
مقصود حسن نوست و دگرها بهانه‌ای ای از جمال حسن تو عالم نشانه‌ای
- ²² B. Furûzânfer, VI, s. 165-166. (gz.no: 2892)
چشمه زندگانی گلشن لامکانی ای شه جاودانی وی مه آسمانی
- ²³ B. Furûzânfer, V, s. 276-277. (gz.no: 2571)
پنهان شده و افکنده در شهر پریشانی ای شاه مسلمانان وی جان مسلمانی
- ²⁴ Mevlânâ Celâleddin (1999). *Mektûbât*, (A. Gölpinarlı, Çev.) İstanbul, s. 98, 294.
- ²⁵ Şems-i Mağribî (1348/1929). *Divân*, Tahran, s. 6.

- ²⁶ Şîrâzî, S. (1383/1963). *Kulliyât-ı Sa'dî*, (nşr. Muzâhir-i Musaffâ) Tahran: İntişârât-ı Rûzvene, s. 388.
- ²⁷ Veled, S. (1941). *Dîvân*, (nşr. F. Nafiz Uzluk) İstanbul, s. 372.
- ²⁸ Nizârî, K. (1371/1951). *Dîvân-ı Hekîm Nizârî-i Kuhistânî*, (nşr. Muzâhir Musaffâ) Tahran: İntişârât-ı İlmî, II, 363 (gz.no: 101).
- ²⁹ Sübhânî, T. (1371/1951). *Mektûbât-ı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî*. Tahrân: Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî, s.189.
- ³⁰ Buradaki sıralamaya göre şu gazeller: I. cilt 1, 2; II. cilt 5, 6, 7, 9, 10, 14; III. Cilt 15, 20, 23, 24, 26, 27.
- ³¹ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr*, 1336hş, be inzimâm-i B. Furûzânfer ve Ali Deştî, Tahran: Emîr Kebîr, Söz konusu gazellerin bu makaledeki sıra numarası ve bu dipnottaki neşirde verilen gazel numaraları: Gazel No. 368, Gazel No. 419, Gazel No. 288, Gazel No. 206, Gazel No. 128, Gazel No. 882, Gazel No. 1021, Gazel No. 287, Gazel No. 135, Gazel No. 142, Gazel No. 625, Gazel No. 806, Gazel No. 850, Gazel No. 739.
- ³² İlk mısra: آنان که طلبکار خدائید خودانید
- ³³ İlk mısra: روزها فکر من اینست و همه شب سختم
- ³⁴ İlk mısra: چه تدبیر ای مسلمانان که من خود را نمی دانم
- ³⁵ İlk mısra: ما عاشق و دلداده و شوریده و مستم
- ³⁶ İlk mısra: دلا چه بسته‌ای این خاکدان بر گنرانی
- ³⁷ Hidâyet, Rizâkuli, *Şemsu'l-hakâyık*, s. 7; Mevlânâ, *Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler*, I, 5. Bu bölümdeki Farsça beyitler ve çevirileri, bu kitaplardan aynen aktarılmıştır. Mevlânâ, *Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler*, I-III. (M. B. Beytur, Çev.) İstanbul: MEB. Yay., 1989, s. 5.
- ³⁸ Hidâyet, Rizâkuli, *Şemsu'l-hakâyık*, s. 7.: Beytur, M. Mithat, 1989, I, 5.
- ³⁹ M. B. Beytur, hadis olarak belirttiği bu sözle ilgili kaynak zikretmemektedir. Şia kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır: <http://www.islamquest.net/tr/archive/tr2199> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi 06.06.2023).
- ⁴⁰ <http://www.ya-shobeyr.blogfa.com/post/70> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi 29.04.2023).
- ⁴¹ <https://forum.memurlar.net/konu/1118906/> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi 29.04.2023).; İkinci, Mustafa, Mevlana'nın itikadî mezhepler arasında tartışmalı olan bazı konular hakkındaki görüşleri, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, C. 12, s. 77-92.
- ⁴² Hidâyet, Rizâkuli, s. 14; Beytur, M. Mithat, I, 23.
- ⁴³ Hidâyet, Rizâkuli, s. 17; Beytur, M. Mithat, I, 31.
- ⁴⁴ Hidâyet, Rizâkuli, s. 77; Beytur, M. Mithat, I, 182.
- ⁴⁵ Beytur, M. Mithat I, 210; krş. B. Furûzânfer, VIII, 134.
- ⁴⁶ Beytur, M. Mithat, II, 83-85; krş. Hidâyet, Rizâkuli, s.144-145; B. Furûzânfer, I, 198-199 (gz.no: 330).
- ⁴⁷ Hidâyet, Rizâkuli, s. 148-149; Beytur, M. Mithat, II, 143.
- ⁴⁸ Hidâyet, Rizâkuli, s. 191; Beytur, M. Mithat, II,198; bu gazel B. Furûzânfer neşrinde yer almamaktadır.
- ⁴⁹ Hidâyet, Rizâkuli, s. 196-197; Beytur, M. Mithat, II, 212.
- ⁵⁰ Hidâyet, Rizâkuli, s. 257; Beytur, M. Mithat, III, 41. Hidâyet'in neşrinde bu beyitle birlikte gazelin 11 beyti yok; B. Furûzânfer, age., III, 171 (gz.no: 1376).
- ⁵¹ Hidâyet, Rizâkuli, s. 257; Beytur, M. Mithat, III, 43; Hidâyet'in neşrinde bu beyitle birlikte gazelin 11 beyti yok; B. Furûzânfer, age., III, 171 (gz.no: 1376).

- ⁵² Beytur, M. Mithat, III, 196-197; krş. Hidâyet, Rizâkuli, s. 315-316; B. Furûzânfer, V, 125 (gz.no: 2320). Gazelin matla beyti: خرم دل بستان بین کامد دی دیوانه خوبان چمن رفتند از باغ سوی خانه
- ⁵³ Şefik Can'ın bilgi vermediği bu gazeller için bkz. makaledeki *Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler* başlıklı bölüm
- ⁵⁴ Can, Ş. (2000). *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler I*. Ankara: Ötüken Yayınları, s. 9.
- ⁵⁵ Küçük, S. (2011), *Mevlânâ ile Bir Ömür Şefik Can*, İstanbul: Sufi Kitap, S. 117.
- ⁵⁶ Bedî'uzzamân Furûzânfer, *Mevlâna Celâleddîn*, (F. N. Uzluk, Çev.) İstanbul, 1986, s. 201-209; i Gölpinarlı, A. (1985). *Mevlânâ Celâleddîn*, İstanbul: İnkılâp Kitâbevi, s. 269-270.
- ⁵⁷ Safâ, Z. (1979), *Târih-i Edebiyyât der İrân*, Tahran, Cilt III/1, s. 369; Buradaki ifade: “Safevîler zamanında Mevlânâ'nın Şii olduğunu gösteren bazı gazel ve şiirler ona nispet edilmiştir. Ancak o, Sünnî ve Hanefî fakihiydi. Bazı örneklerini Kadı Nurullah'ın *Mecâlisu'n-nefâis*'te naklettiği bu şiirlerin Şia uydurmaları olduğu ve özellikle Safevîler zamanında oluşturuldukları açıktır.